

в різноманітних політико-правових актах, що приймаються на різних етапах розвитку держави і суспільства та потрапляють до офіційного тексту чинного Основного Закону вже в своєму здебільшого сформульованому і завершеному вигляді. Після цього вони набувають формального юридичного верховенства, всеохоплюючого характеру і прямої дії, виступають важливим чинником соціального регулювання, основоположними орієнтирами всього державно-правового розвитку, визначальним критерієм оцінювання дій та рішень суб'єктів конституційно-правових відносин.

До найбільш важливих цінностей конституційного рівня належать такі: свобода, права людини, справедливість, моральність, гуманізм, демократія, верховенство права, правове обмеження влади, республіканська форма правління, плюралізм та низка інших основоположних ідей. Частина з них закріплена в Преамбулі Конституції України, яка визначила основоположні історичні, політичні, правові, морально-світоглядні ідеї, генеральні цілі, задля досягнення яких було прийнято Конституцію (забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя; зміцнення громадянської злагоди на землі України; розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави). Інша частина знайшла своє формалізоване втілення в конкретних конституційних принципах, закріплених переважно в розділі I Основного Закону України. Саме згідно з конституційними принципами здійснюється нормативна регламентація практично усіх соціальних зв'язків. Вони є орієнтирами правотворчої та правореалізуючої діяльності державних органів. Їх визнання та дотримання забезпечують нормальний розвиток та функціонування правової системи. Ці основоположні правові принципи є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей сучасного українського конституціоналізму.

Слід зазначити, що усі конституційні цінності між собою тісно переплетені і лише у своїй сукупності і взаємозв'язку відбивають особливості вітчизняного державотворення та основні ідеї українського суспільства. Вони фактично і є тим, закладеним у право потенціалом, реалізація якого означає утвердження, проведення в життя (через практичне втілення правових норм і інститутів) забезпеченої свободи в суспільстві, праві свобод людини, демократичних засад організації та функціонування державних і громадських інститутів, досягнення прогнозованості та стабільності всього суспільного розвитку.

Л. М. Москвич, кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Суд як державний інститут має вияв через власну постійну затребуваність суспільством, здатність до втілення і практичної реалізації у найширшому

спектрі соціальних явищ від мегаполітичного (міжнародного) рівня до сфери приватного життя. Але такий статус можливий лише за умов розвинутого громадянського суспільства. Саме тут суд існує як цілісне та багатофункціональне явище, як органічна єдність суспільного і особистого, політичного і правового, соціального і духовного. Саме тому судова практика має велике значення для опрацювання єдиного праворозуміння та правозастосування судом чинних норм закону, без чого неможливо забезпечити законність і правопорядок у суспільстві.

Під судовою практикою розуміємо діяльність, яка реалізується органами судової влади держави (системою судів різних інстанцій і суддями) з метою відправлення правосуддя (формування судження щодо застосування норм об'єктивного права стосовно обставин об'єктивної реальності), яка здійснюється у певних процесуальних формах, що регламентовані законодавством і правовим звичаєм, і в результаті якої вирішуються завдання правосуддя. До останніх можна віднести: формування об'єктивного досвіду вирішення юридичних справ; реалізацію норм права стосовно індивідуальних відносин і формування в результаті відповідного правопорядку; визнання державою юридичних фактів; роз'яснення і тлумачення норм права відповідно до конкретних ситуацій; перевірку адекватності тих чи інших нормативних актів в системі законодавства країни; здійснення судового контролю за діями та рішеннями органів влади і под.

Оскільки суд є інстанцією, яка застосовує закон до конкретних життєвих обставин, але внаслідок неможливості для законодавця передбачити всі можливі казуси, судова практика не обмежується лише застосуванням закону, а сама стає джерелом права. Цей висновок обґрунтовує доцільність дослідження, з одного боку, впливу судової практики на формування правової культури, а з другого – яким чином правова культура впливає на зміст судової практики.

Передова філософська думка особливо виокремлює правотворчу функцію суду, зазначаючи, що перед суддею стоїть певна мета: удосконалити спірний порядок, установивши тим самим норму, сприятиме запобіганню таким конфліктам, що стали предметом судового розгляду справи. Перенесення акценту сучасного правознавства з волі держави на безпосередній зв'язок права з характером суспільних відносин відбувається під впливом соціологічних шкіл права, які виходять з вимог життя. Найбільшим ступенем визнання права судів на «добудовування» норм закону характеризується сучасна правова доктрина Німеччини. На думку Р. Циппеліуса, «правосуддя добудовує право шляхом уточнення, доповнення або усунення законодавчих помилок: воно уточнює закон, визнаючи та відпрацьовуючи можливі альтернативи його тлумачення, і обирає найбільш вдалу з них». Таким чином, правильним буде те судове рішення, яке виходить з потреб суспільства та знання соціальної реальності.

Дійсно, якщо спірні правовідносини законодавчо врегульовано, суд виносить рішення не лише підводячи окремий випадок під закон, а й унаслідок оцінювання доцільності, зіставлення з суспільними інтересами. Він може знаходити елементи свого рішення у суспільних відносинах, що склалися на певний час, мотивах законодавця, існуючих наукових концепціях, правових ідеях. Ще вільніше діє суд, коли він зустрічається з прогалинами в законі, а також у випадках, коли він повинен застосувати право, яке не закріплено в законодавстві. Суд самостійно визначає, що при вирішенні конфлікту є правом, його рішення спирається на право, хоча і не ґрунтується на конкретній нормі закону, тобто джерелом судового рішення є ідея справедливості вирішення правового конфлікту. У цьому сенсі судова практика на відміну від нормотворчої практики законодавчої влади є більш мобільною, здатною своєчасно відобразити, врахувати потреби суспільства у врегулюванні певних правовідносин. Тому важко не погодитися з тими авторами, які, ґрунтуючись на досвіді правотворчої діяльності судів у сучасному світі, категорично стверджують, що сьогодні суди все частіше повинні створювати право, інакше їх діяльність стане не просто неефективною, а призведе до результатів, що є протилежними тим, які від них має право очікувати суспільство: вони не захищатимуть права, а сприятимуть їх порушенню. У цьому сенсі вплив судової практики на загальну правову культуру суспільства є неоціненний.

Слід підкреслити, що перетворення судової практики на самостійне джерело права пов'язано зі зміною ролі суду як в Західній Європі, так і в Україні. Специфічність судової правотворчості полягає в тому, що правило, яке міститься в судовому рішенні, є обов'язковим не тільки для сторін конфлікту, а й для всього суспільства. Творчість суду зі здійснення правосуддя набуває тим самим рис загальної дії.

Отже, судова практика впливає на загальну правову культуру суспільства через виконання таких функцій: а) вирішення юридичних справ, що виникають зі спорів про право або із правопорушень. Це відображується у формуванні державно-владних суджень про застосування права до конкретних ситуацій; б) тлумачення права. Серед конкретних напрямів реалізації особливо слід відмітити конституційно-правове тлумачення; в) захист прав, свобод, законних інтересів громадян, юридичних осіб, держави та інших суб'єктів; г) формування і охорони правопорядку; ґ) формування соціально-правового досвіду застосування законодавства, спрямованого на підвищення ефективності правозастосовного процесу; д) вдосконалення законодавства; е) взаємодію з наукою; є) вплив на суспільну свідомість; ж) формування позитивного права, яке реалізується в деяких країнах.

Слід відмітити, що не тільки судова практика впливає на правову культуру суспільства, правова культура також впливає на судову практику, оскільки, по-перше, судова практика відображує весь спектр соціально-правового досвіду, накопиченого державою щодо розгляду юридичних справ судами. Сюди на-

лежать не лише загальноприйняті судження із суттєвих для судової практики питань, а й усі інші судження, сформовані органами судової влади та іншими суб'єктами відносно розгляду і вирішення юридичних справ. По-друге, оскільки судова практика являє собою результат творчої діяльності судді, то безперечно рівень правової культури екстраполюється на постановлене судові рішення. Суддя, який ухвалює рішення, не діє відірвано від суспільства, він, навпаки, є його невід'ємним членом. Суспільство повинно із розумінням ставитися до діяльності судді, навіть у випадках, коли суд змінює свою попередню позицію відповідно до необхідності забезпечити соціальні зміни у правовій системі, він повинен чітко пояснювати мотиви та наводити відповідні обґрунтування, що саме призвело до зміни попередньої позиції. З другого боку, згідно з вимогами стабільності правової системи суддя повинен брати до уваги правові позиції, сформульовані у раніше ухвалених судових рішеннях.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у правових системах сучасності судова правотворчість здатна оперативного реагувати на потреби суспільства шляхом реалізації принципу верховенства права в процесі розгляду конкретних спорів і тим самим відображати те, що суспільство вважає прийнятним. Закріплення в Конституції України принципу верховенства права замість верховенства закону дозволяє відійти від догматичного сприйняття писаної норми у формі законів і підзаконних актів як єдиного і виняткового регулятора політичних і соціальних процесів у сучасному соціумі. Істотне розширення повноважень і функцій судових органів, кардинальні зміни у філософії правосуддя дають можливість всій сукупності судових рішень утвердитись як найбільш оперативної та ефективної форми заповнення пробілів у праві, у першу чергу шляхом офіційного тлумачення проблемних питань, обумовлених недосконалістю законодавства, що в свою чергу сприятиме підвищенню правової культури українського суспільства.

В. О. Захарова, здобувачка

ЕКОПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕКОПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН

В перехідну добу свого існування український соціум важко охарактеризувати однозначно з точки зору стану правосвідомості та правової культури громадян. Поряд з певною позитивною динамікою, що спостерігається у напрямку заходів з підвищення їх рівня і якості, девіантне навантаження зазначених феноменів правової реальності продовжує негативно впливати на загальний правовий клімат у державі. Це є стимулом для нових спроб пошуку фундаментальних засад дієвої стратегії підвищення рівня правової культури громадян.